

OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK DÖNEMLERİNDE ORDU YÖRESİNDE AHİLİK

Akhism in Ordu Region in the Early Periods of the Ottoman Empire

İsmail DEMİRBAŞ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kent
Çalışmaları ve Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
İstanbul/Türkiye, E-posta: ismaildemirbas52@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6985-2154>

DOI: <https://doi.org/10.29329/akalid.2024.1084.3>

Makale Türü	Araştırma - Research	Article Type
Geliş Tarihi	12 Ağustos - August 2024	Received
Kabul Tarihi	25 Kasım - November 2024	Acceptance
Yayın Tarihi	31 Aralık - December 2024	Publication
Sayfa Aralığı	284 - 294	Pages Range

İsmail Demirbaş, “Osmanlı Devleti’nin İlk Dönemlerinde Ordu Yöresinde Ahilik”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, C.2, S.3, Aralık 2024, s. 284-294.

Öz

H z. Muhammed döneminde ortaya çıkan ve erdemli davranışları esas alan Erdemlilerin Yemini (Hilfû'l-Fudûl) hareketi, zamanla kurumsallaşarak İslam dünyasında Fütüvvet teşkilatı adını almıştır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte bu anlayış, Türk toplumunun sosyo-kültürel yapısıyla bütünleşerek Ahilik teşkilatına dönüşmüştür. İslam prensiplerine bağlılık, mesleki ve ahlaki eğitimi esas alan yapısı, tasavvufi yönü ve güçlü teşkilatlanması sayesinde Ahilik, yalnızca bir meslek örgütü değil, aynı zamanda toplumsal düzeni sağlayan önemli bir kurum hâline gelmiştir. Üretim ve ticaret hayatını düzenleyen Ahilik teşkilatı, esnaf ve zanaatkârlar arasında dayanışmayı güçlendirerek Osmanlı iktisadi ve sosyal hayatında etkili bir rol oynamıştır. Bu makale, Ahilik teşkilatının tarihsel gelişimini kısaca ele alarak, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve erken dönemlerinde Anadolu’daki işleyişini ve Ordu yöresindeki durumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Fütüvvet Teşkilatı, Ordu Yöresi, Osmanlı Devleti, Lonca Teşkilatı

Abstract

The Oath of the Virtuous (Hilf al-Fuḍūl), which emerged during the time of the Prophet Muhammad and emphasized ethical conduct, gradually became institutionalized and came to be known in the Islamic world as the Futuwwa organization. With the conversion of the Turks to Islam, this tradition merged with the socio-cultural structure of Turkish society and evolved into the Akhism (Ahi organization). Through its adherence to Islamic principles, emphasis on moral and vocational education, Sufi-oriented structure, and strong organizational framework, Akhism became not only a professional guild but also an important institution ensuring social order. By regulating production and trade and strengthening solidarity among artisans and craftsmen, the Akhi organization played a significant role in the economic and social life of the Ottoman Empire. This article aims to briefly examine the historical development of the Akhi organization, with particular focus on its functioning in Anatolia and the Ordu region during the formative and early periods of the Ottoman State.

Keywords: Akhism, Futuwwa Organization, Ordu Region, Ottoman State, Guild Organization

Giriş

Fütüvvet ve ahilik yapılanmasının Türk ve Müslümanların çeşitli bölgelere yayılmasında, fetihlerinde ve o bölgelerde kalıcı yerleşimlerinde önemli roller üstlendiği kaynak taramalarından anlaşılmaktadır. Bu yapılanmanın özellikle de fetih faaliyetlerinin ileri seviyelerde olduğu dönemlerde görünür ve aktif olduğu muhakkaktır. Ordu yöresi Türkler tarafından Danişmendliler döneminde parça parça fethedilmiş, Trabzon İmparatorluğu üzerine hesaplar hep yapılmıştır. 1455 Vilayet-i Rum tahrir defterleri Ordu yöresinin Osmanlı yönetimindeki en eski tahrir defteri olarak arşiv kayıtlarımızda bulunmaktadır.

Trabzon İmparatorluğu üzerine hesapların yapıldığı dönemde Türk akıncı beyleri ve ahalisi yanında, *seyyid, fakih, hatip, imam, hafız* gibi dini kurumsal aktörler, ahi ve Abdal taifesi gibi fütüvvet anlayışını ve fetih mefkuresini benimsemiş birçok tasavvufi yapının da teşvik edilerek ve desteklenerek bölgeye yöneldiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu yapılar içinde yazılı kaynaklar ve bölgenin tahrir defterleri incelendiğinde ahiler gibi ticaret ile zanaat teşkilatları, abdallar gibi fetih ve yiğitlik mefkuresini benimsemiş dini tasavvufi kurumsal yapıların tebarüz ettiği görülmektedir. Bu çalışmada dönem seyahatnameleri, vakıf kayıtları, tahrir defterleri ve İslam tarihi kaynakları taranarak konu irdelenmeye çalışılacak, Ordu yöresinin Türk-İslam yurdu olmasında ahilik teşkilatının rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Ahilik

Ahi kelimesinin Arapça *kardeşim* manasına gelen ahî, Türkçe *cömert* manasına gelen *akı* kelimesinden türediği görüşleri dile getirilmekle beraber her hâlükârda ahi kelimesinin temelde Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetine dayanan prensipleri benimseyen, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan, zamanın ihtiyacına göre fütüvvet anlayışını benimseyen, ticaret ve zanaat erbabı olup, faal ve organik bir yapılanması ve bir çok yerde zaviyeleri bulunan dini-tasavvufi-mesleki karakterli yapılanmayı ifade ettiği muhakkaktır. Fütüvvet ise Arapçada *gençlik, kahramanlık, cömertlik* anlamlarına gelir. Fütüvvet kavramı Sünni tasavvuf çerçevesinde ortaya çıkmış ve geliş-

miştir. Abbasî halifesi Nâsır-Lidînillâh’ın (1180-1225) teşkilâtlandırarak kendine bağladığı fütüvvet kurumu, İslam halifesinin teşviki ile tüm İslam coğrafyasında etkin olmuştur.¹

Ahiliğin ortaya çıkışı ve Anadolu’da yayılışı Türklerin, İslam’ı din olarak benimsemişle yakından bağlantılıdır. Özellikle o asırlarda tasavvufi fikirlerin ortaya çıkışı ve bunların cihat şuurunu telkin etmeleri de Türkler arasında İslam’ın yayılmasını hızlandırmıştır. İlk Müslüman Türk devletlerinin tasavvufi cereyanları desteklemeleri ve derviş-gaziler için tekke, zaviye ve rıbat inşa etmeleri bahsi geçen yaşayış tarzının yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.² Sünni İslam alimlerinin eserleri arasında fütüvvet name isimli eserlerin çok sayıda olduğu, fütüvvet hareketi ile ahiliğin genel prensiplerinin bu eserler vasıtasıyla yayıldığını müşahade etmekteyiz. Anadolu’da ahiliğin kurucusu olarak İran’ın Hoy şehrinde doğan Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (ö.1262) kabul edilmiş, sonraları Ahî Evran ismiyle anılmıştır. I. Aladdin Keykubat’ın fütüvvet teşkilatlarına katılması ve ahiliğe büyük destek olması bu yapılara ilgiyi artırmıştır.³

Asya içlerinden Anadolu’ya gelen mutasavvıflardan biri olan Ahî Evran, bir müddet Denizli, Konya ve Kayseri’de ikamet ettikten sonra birçok şehir ve kasabayı gezerek ahilik teşkilâtının kuruluşunda ve yayılışında önemli bir rol oynamıştır. Ahi Evran’ın debbağlık (dericilik) mesleğini icra ettiğine dair anane, onun velî olarak anılmasından sonra debbağ esnafının pîri sıfatıyla yüceltilmesine sebep olmuştur. Bu bakımdan Türk debbağlarının silsilenameleri kendisine dayandırılmış ve oradan da bütün debbağların pîri olan Zeyd-i Hindî’ye götürülmüştür. Osmanlı Devleti döneminde Ahî Evran’ın esnaf zümresi arasında pîr olarak kazandığı itibar bütün Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım’a kadar yayılmıştır.⁴

Ahiler, bağımsız siyasî bir güç olmamakla birlikte, merkezî otoritenin zayıfladığı, anarşi ve kargaşanın ortaya çıktığı dönemlerde siyasî ve askerî güçlerini göstermişler ve önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Moğol istilâsı sırasında ahi birlikleri şehirlerin yönetimine mahallî otorite olarak hâkim olmuşlardır. Ahiliğe çok hizmet eden I. Alâeddin Keykubad, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından öldürülünce, ahilerin II. Gıyâseddin’e karşı direndikleri ve onun Köseadağ’da Moğollara yenik düşmesinden sonra Tokat ve Sivas’ı ele geçiren Moğollara karşı Kayseri’yi başarıyla savundukları bilinmektedir. Osmanlı döneminde Düzmece Mustafa hadisesinde Bursa’yı ona karşı savunmuşlar, Ankara ahileri ise şehri yönetmişlerdir. Ahiler cihat mefkuresine sahip olduklarından, devamlı gaza yapılan uç bölgelerine yönelmişlerdir. Bu duygu onları Osmanlı Beyliği’nin kuruluş sahasına doğru harekete geçirmiştir.⁵

¹ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 13, Ankara, 1996, s. 261.

² İlber Ortaylı, *Loncadan Oda’ya İstanbul Ticaret Odasının 125 Yılı Anısına*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2007, s. 53.

³ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 540-542.

⁴ İlhan Şahin, “Ahî Evran”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 529-530.

⁵ İlber Ortaylı, *Loncadan Oda’ya İstanbul...*, s. 541.

İlk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğunun ahi teşkilatına mensup şeyhler olduğu, I. Murad'ın şed kuşandığı ve teşkilâtta fetihlerde askerî bir güç olarak faydalanıldığı bilinmektedir. XIV. yüzyıl ortalarında Orhan Gazi döneminde Anadolu'yu gezen ünlü seyyah İbn Battûta seyahatleri esnasında Ordu yöresi çevresinde Sivas'ta Ahi Çelebi ve Ahi Bıçakçı, Gümüşhane'de Ahi Mecdüddin ve Erzincan'da Ahi Nizameddin tekke ve zaviyelerini ziyaret etmiş, Sivas Kadısı ve Eretna Bey ile yaşadıklarını da aktarmıştır.

İbn Battûta seyahatnamesindeki ifadelerden, Anadolu'da ahi tekke ve zaviyelerinin ilgisini celbetmesinden sonra onları her gittiği yerde özellikle aradığını ve araştırdığını, onların misafirperverliklerine özellikle vurgu yaptığını, Denizli'de ahilerin zaviyelerine gelen misafirleri ve yolcuları ağırlama konusunda âdeti birbirleriyle yarıştıklarına dikkati çektiğini görmekteyiz. Ayrıca ahilerin ibadetlerine düşkün kimseler olduklarını, mübarek gün ve gecelerde bir araya geldikleri ve merasimlerini icra ettiklerini, Cuma namazlarını yerleşim merkezinin en büyük mescidinde kıldıklarını, bayram namazlarından önce mezarlığı ziyaret ettiklerini, daha sonra namaz için mescide geçtiklerini, namazdan sonra kurbanlar kestiklerini, sofralarda yemek yediklerini, Cuma gecesi ve aşure günlerinde dergâh ve zaviyelerde toplanarak zikir, vaaz ve Kur'an tilavet ettiklerini anlamaktayız.⁶

İbn Battûta'nın notlarından hareketle, ahilerin sadece üstün ahlaki özelliklere sahip sadece misafire ikramda bulunan cömert insanlar değil, aynı zamanda kötülerle ve kötülüklerle mücadele eden, huzurlu ve güvenli bir toplum oluşturma gayretinde olan insanlar oldukları sonucuna varılabilmektedir.⁷

2. Ahilikte Ticaret ve Zanaat Yapılanması

Fütüvvetname öğretilerinde çırak, kalfa, ustalardan İslam Dini gereklerine, başlarında bulunan ahilere, ahilik usul erkanları ile genel ahlak ilkelerine sıkı bir bağlılık beklenmekte ve bu durum sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaktadır. Küçük yaştan itibaren ahilik eğitimine alınan insanlar, denene denene belli kademe ve imtihanlardan geçerek, kalfalığa ve sonunda ustalığa yükselirler. Bu geçişlerin hepsinde âdeti o kişinin öğrendikleri ile hayatındaki davranışları bütünleşir. Ahilik kurumu mensubunun bütün hayatı sanki kontrol altındadır. Onun için yolda yürüyüşünden hasta ziyareti kadar yapacağı bütün işlerde dikkat edeceği hususlar kendisine kitaplardan okunarak, dinletilerek veya gösterilerek öğretilir.

Ahilik geleneğinin gündelik yaşamda önemi büyük olan esnaf idarecileri ve ileri gelenleri zaman zaman isim değiştirseler bile varlıklarını sürdürmüştür. Çırak, kalfa ve usta mertebesinde olan esnafların idarecilerine bazen sadece ahi ünvanı verilerek,

⁶ Ebu Abdullah Muhammed İbn BattûtaTancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, C.1, Çeviri: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.581

⁷ Mehmet Şeker, *İbni Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları, Ankara 2001, s.74-72 ; Ali Tekkoyun, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik*, Ahilik Ansiklopedisi, Cilt: 2, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara 2014, s.18

bazen esnaf aksakallıları veya ihtiyarları, bazen ahi babaları,⁸ bazen pir denilerek; kurumsal yapıların oturmasından sonra da kethüda denilerek idarecilikleri vurgulanmıştır. Ahi idarecilerinin görüşleri de birçok meselede ön şart olarak konulmuş ve birçok meselede ahilerin kefaletine başvurulmuştur. Öyle ki ülke içinde seyahat edecek esnaf kalfalarının ahi babaları ve ustaları kefil olmadan eğer bu mümkün değilse bu ikisinin elindeki defterlere bakılmadan mürur tezkeresi yazılmamıştır.

3. Ahi Zaviyeleri ve Ahi Adetleri

İbn Batuta’dan öğrendiğimize göre, ahi zaviyelerinde günlük ibadetler müstereken yapılmaktadır. Vakitlerinde eğer zaviyede bulunuluyorsa Namaz cemaatle kılınır. Kur’ân okuyanlar dinlenir ve zaviyelerde hâfızlar da mevcuttur. Fütüvvetnâmelere göre zaviyelerde Kur’ân öğrenimine de önem verilmektedir. Zira zaviyede bulunanlara dinî hayat için gerekli Kur’an bilgileri daha başlangıçtan itibaren verilmektedir. Bu bilgiler nazari bilgiler olarak kalmamakta, aynı zamanda ibadet hayatına da yansıtılmaktadır.⁹

Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve büyük devlet haline gelişinde ahilik teşkilatı ve Abdal taifesinin rolünün büyüklüğü ortaya koyulurken bu tasavvufi yapıların şehir ve köylerde yapılandıkları da dile getirilmiştir.¹⁰

4. Askerlik ve Ahiler

Ahiliğin şeyhleri ile bütünleşen ve tasavvufi yönü kuvvetli olan niteliği organize bir yapıya bürünmüş olmakla birlikte, yakın mevkilerde fetihlerin tamamlanması ile fetih misyonunu benimseyen ahiler ya fetih için sınır boylarına hicret etmiş veya ekonomik yönleri ağır basan esnaf birlikleri haline dönüşmeye başlamıştır. Üretim-tüketim düzeninde daha fazla görünür hale getirilen ahiler, Osmanlı Devleti’nde iktisadi ve askeri zümreler içinde sayılmışlardır. Osman ve Orhan Gazilerin birçok silah arkadaşı ahi ve derviş unvanı taşımaktadır.¹¹ İbn Battuta, Orhan Gazi döneminde (1324-1359) Batı Anadolu’daki Osmanlı arazilerini gezerken Mudurnu kasabasında bir ahi tekkesine girdiğini belirtmektedir.¹² Seyyah, genç ahilerden bahsederken şehirlerine gelen yabancıları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtardıklarını anlatması onların esnaflık kadar askeri yönleri de olan bir grup olduklarını açık bir şekilde göstermektedir.¹³ Daha çok genç bekâr erkeklerden müteşekkil ahilerin,

⁸ Şeyma Arıkan, *3 Numaralı Sivas Şerhiye Sicilinin (H.1202-1203 /M.1787- 1788) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s. 64, 157, 274.

⁹ Mehmet Şeker, *İbni Batuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları, Ankara 2001, s. 74-82.

¹⁰ Âşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç, Koç Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003, s. 298.

¹¹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İ.Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 1942, s. 299

¹² Ebu Abdullah Muhammed İbn BattûtaTancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, s. 435.

¹³ Ebu Abdullah Muhammed İbn BattûtaTancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, s. 404.

önderleri eşliğinde organize olduklarını belirten seyyah, gençlerin kazandıkları parayı gün sonunda liderlerine verdiklerini ve bu gelirlerin tekkelerde misafirler için harcadığını da ekleyerek ahiliğin sosyal yaşama katkısını tarihe not düşmektedir.

Ahilik teşkilatının tarihsel kökleri, fütüvvet ve fetih misyonu sahibi olmaları itibarıyla bazı askeri vasıflarının olduğu muhakkaktır. Başlangıçta genç ve bekâr erkeklerden oluşan bu grupların elinde silah olması, ahi sıfatını taşıdıklarında devlet ile irtibatı zorunlu kılmıştır. Ahilerin bu durumu orducu esnafı şeklinde Osmanlı ekonomisi tarihinde yer aldığı gibi askeri tarihinde de yer edinmiştir.¹⁴ Ordunun hayvan varlığının mutat ihtiyaçlarının giderilmesi, stratejik öneme haiz askeri levazımın nakliyesi, ordunun ekmek ihtiyacı kadar değişik sahalarda ahiler orduya katkı sunmaya devam etmiştir. Fetih faaliyetlerinde ise topyekûn fetih bölgesi çevresine önceden yerleşip hem istihbarat hem de lojistik manada fethetme zemin hazırladıkları tüm muteber kaynaklarda zikredilmektedir.

5. 1455 Tahrir Defterine Göre Ordu Yöresinde Ahilik

Anadolu şehirlerine yapılan Moğol saldırıları sonrası Selçukluların yenilmesi ve Aladdin Keykubat'ın şehit edilmesi (M.1237) akabinde ahi toplulukları Kayseri örneğinde olduğu gibi şehirlerini savunmuşlar fakat Moğol saldırılarına iç isyanlar da eklenince Kayseri, Sivas, Tokat gibi şehirler Moğol yağması ile harap edilmiştir. Danişmend Gazi, bu bölgelerde yürüttüğü fetih faaliyetlerinde halifeden izin talebi sonrası kendisine hilat ve Battal Gazinin sancağının verildiği Danişmendnamede zikredilmektedir.¹⁵ Haçlı seferlerini ilk karşılayan Müslüman devlet olması sebebiyle de fütüvvet hareketinin sempatisi ve desteğini kazanmıştır. Sonraki dönemlerde de bu sempatinin ahi teşkilatlarınca da devam ettiği görülmektedir. Selçuklu devletinin dağılmasından sonra, daha önce Sivas olan başkentlerini Danişmendliler Niksar'a taşımış Taceddinoğulları Beyliği de burayı başkent edinerek bölgede hakimiyet alanı oluşturmuştur.¹⁶ Türk ve Müslüman unsurların Trabzon İmparatorluğu bölgesinin fethi için uç bölgelere yerleşme faaliyetinin yanına iç bölgelerdeki Moğol yağmalarının ve iç karışıklıkların etkisi de eklenince Tokat, Niksar, Canik ve Ordu havalisine ilginin artması muhakkaktır.¹⁷

*"Niksar çevresinde etkin olan Ahî Pehlivan, Ahî Nahcivan ve Ahî Şahîn gibi dervişler, bahse konu uç mintikalarına çekilme sürecinde ortaya çıkmışlardır. Onların yaşadığı dönemlerde yıkılan Danişmentli Beyliği'nin külleri üzerinde Niksar merkezli Taceddinoğulları ve Ordu Mesudiye Kaleköyü civarında Hacıemiroğulları beylikleri kurulmuştur. Ahîler, kurdukları vakıflar vasıtasıyla söz konusu iki beyliğin halkı üzerinde de derin etki bırakmışlardır."*¹⁸

Ordu yöresinde Osmanlı Devleti ilk döneminde çokça zaviye olduğu dönemin tah-

¹⁴ Şenol Çelik, "Orducu", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 33, İstanbul 2007, s. 370-373.

¹⁵ Necati Demir, *Tacettinoğulları Beyliği*, Niksar Belediyesi Yayınları, Niksar 2017, s. 53; Abdülkerim Özyayın, *Danişmend Gazi*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 8, s. 467-469.

¹⁶ N. Demir, *Tacettinoğulları Beyliği*, s. 21.

¹⁷ Bahaddin Yediyıldız, *Ordu Tarihinden İzler*, OBB Kültür Yayınları, Ordu, 2018, s. 247.

¹⁸ Mehmet Fatsa, *Niksar Bölgesindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesinin İskanı ve İslamlaşmasındaki Rolü*, Vakıflar Dergisi 39. Ankara 2013 s. 27-40.

rir kayıtlarına yansımıştır. Merkezi Niksar'da bulunan Ahi Pehlivan vakfiyesinin "Darü's Sülehası"¹⁹ Mesudiye'nin Yavadı/Yeşilce köyünde oluşturulmuş olan şubesinin vakfiye kayıtları günümüze ulaşmıştır. Bu vakfiye kayıtları tüm zaviyelere şamil kılınabilecek bilgiler vermektedir. Vakfiye ye göre zaviyede Sufiler, fukara, mesâkîn ve sulehâ ortak bir hayat sürmektedir. Zaviye dışında diğer kuruluşlarda da mütevelliler, aşçılar, hafızlar, hademeler, vs. çalışmaktadır. Dârü's-sulehâ veya zaviyenin ilmi ve manevi sorumlusu olan ve bu müesseseye şahsiyet kazandıran asıl görevli şeyhtir. Vakfiye kayıtlarına göre şeyhlik yapacak kişinin alim, âbid, vera sahîbi, zâhid, tasavvuf adabını bilen ve sülûk ehlini yönlendirebilecek seviyede biri olması gerektir. Yine cuma, bayram günleri, cenazeler, hasta ziyaretleri ve başka zaruri haller dışında görevinden ayrılamayacağı ve zaviyede kalması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Şeyhin namaz kıldırabilecek yetkinlikte olması ve beş vakit namazda imamlık yapacağı, namazlardan sonra aşrı şerif okuyacağı vakıf şartına bağlanmıştır.²⁰

Şeyhin namaz bitiminde "*Allah*" zikri yapması, cemaatle vakfın kurucusuna, ecdada ve bütün müminlere dua etmesi kurala bağlanmıştır. Şeyh efendinin ücretinin ne kadar olacağı ve ne şekilde ödeneceği, ayrıca zaviyede şeyhe ezan okumak, zikir ve sair ibadetler sırasında yardımcı olmak gibi görevlilerden söz edilmiş, bu kişilere ne kadar ve ne şekilde ücret ödeneceği de karara bağlanmıştır. Yine vakfiyede hangi gün ve gecelerde ne şekilde ikramlar yapılacağı özel günlerin özel ikramları da zikredilerek dile getirilmiştir. Vakfiyede ayrıca vakfa ait olan ve gelir getiren mülkler tek tek kaydedilmiş bu gelirlerden ne şekilde ve kimlere ödemeler yapılacağı ayrıntılı olarak zikredilmiştir.²¹

Zikredilen tarihte Ordu yöresindeki tüm zaviyelerin Ahi Pehlivan zaviyesi ile birebir aynı olmadığı muhakkaktır. Fakat daha önce zikredilen literatür ile birleştirildiğinde dönemin zaviyelerinin genel yapısı hakkında ortak kanaatler oluşturacağı da muhakkaktır. Ahi Pehlivan Zaviyelerinin en büyük özelliği büyüklüğü ve işlem hacmi ile diğer zaviyelere hem örneklik teşkil etmesi hem de onları yönlendiren mahiyette olmasıdır. Kurulduğu yerlere dikkat edilecek olursa Niksar hem Danişmendîlilerin, (son zamanlarının) hem de Tacettinoğulları Beyliğini başkentidir. Ordu Mesudiye ise Hacı Emiroğulları Beyliğini başkentidir. Yine bu merkezler dönemin ticaret yollarının ve müslümanlar için büyük öneme haiz olan hac yollarının geçiş noktalarıdır. Bu özellikler ise bu zaviye merkezlerini Ordu yöresinin can damarları haline getir-

¹⁹ Ahi Pehlivan ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan sıkıntılar içinde bulunduğu günlerde, “tarikât şeyhi ile tarikât usullerine göre terbiye görmüş olan ve şeriatın zahirî hükümlerine göre daima ibadetlerini yerine getirmeye çalışan sulehâ’s sûfiye’nin(sûfîlerin iyileri, yararlıları, yetkilileri ve günah işlemeyenleri) oturması için bir zaviye” yaptırmış ve vakfiye metninde de Dârü’s-Sulehâ(iyiler evi)adı ile anılmıştır, B. Yediyıldız, *Ordu Tarihinden İzler*, s. 247.

²⁰ Bahaddin Yediyıldız, “Niksarlı Ahî Pehlevan’ın Darü’s Sülehası”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz, Tokat Valiliği Yayını, Ankara, 1986, s. 281-290.

²¹ M. Fatsa, *Niksar Bölgesindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz...*, s. 31-32.

mekte ve zaviyelerin yöredeki belirleyici rolünü pekiştirmektedir.²²

Zikredilen tahrir defteri incelendiğinde dini aktörler olarak fakih, seyyid-şerif, hatip, imam, hafız, şeyh gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Fakih; Fıkıh ilmi, İslam hukuku ilmini medreselerde okuyup icazet almış kişilerdir. Bu kişiler müstakbel kadı adaylarıdır, kadıların olmadığı durumlarda hukuki konularda halka yol gösteren kişilerdir. 1455 Tahrir defteri incelendiğinde ahiler içinde fakih olanlar olduğu gibi, imam ve hatipler arasında da fakihler²³ görülmekte, bu vazifelerde olmayan fakihler de mevcuttur. Osmanlı beyliğinde Osman Gazi adına ilk hutbeyi okuyan, Osmanlı Devleti'nin ilk kadısı, imam-hatibi unvanını taşıyan kişi Şeyh Edebalı'nın damadı da olan Dursun Fakih olarak zikredilmektedir.²⁴Bu tespitler de fakihlerin dönem içindeki önemini ortaya koyması açısından önemlidir.

Peygamber sülalesinden gelenlere Osmanlı maliyesinden Hz. Peygamberin hukuki konumu vesilesi ile pay ayrılmakta ve kendilerine ödenmektedir. Ayrıca bu kişilerin Nakibü'l-eşraflık yapılanması tarafından kayıtları tutulmakta, bu yapılanma ile özel olarak takip edilmekte ve kızların uygunsuz kişilerle evlenmesi gibi birçok olumsuz durumların da önüne geçilmektedir. Evlad-ı Nebiler toplumunda mümtaz bir yere sahip olmakla beraber halkı irşat başlıca görevleri arasında yer almaktadır.²⁵

Hatip; Vaaz ve nasihatlerle halkı irşat etmek, cenaze işlemleri ve dualar gibi diğer dini hizmetler hatiplerin görevleridir. İmamlar ise daha çok camilerde namaz kıldırarak, hutbe irat etmek, duaları yapmak ve diğer dini hizmetlerin yanında hatiplerin olmadığı yerde onların görevlerini de ifa etmekle görevlidirler. Hafızlar ise halka ve çocuklara kuran öğretimi, çeşitli ortamlarda kuran tilaveti ile ilgilenmektedirler. Cami görevlerinde imamlara yardımcı olmakta, imam ve hatiplerin olmadığı yerlerde onların görevlerini de yapmaktadırlar.

1455 tarihli tahrir defteri ayrıntılı incelendiğinde çok sayıda ahi adını taşıyan kişi olduğu görülmektedir. Ticaret ve Zanaat erbabının çoğunlukla ahi isimli kişilerin bulunduğu yerleşim birimlerinde kümelenmişlerdir. Ahi isimli kişilerin diğer ticaret ve zanaat erbabının aksine vergiden muaf oldukları da anlaşılmaktadır. Birçok gösterge ahilerin diğer ticaret ve zanaat erbabına liderlik ettiğini işaret etmekte ayrıca ahiler arasında Pir lakabı²⁶ olanların olması kendi içlerinde de hiyerarşiyi işaret etmektedir.

6. Ekonomi, Esnaf, Zanaatkarlık ve Ahilik

1455 tarihli tahrir defterine göre Ordu yöresinde ticarete ölçü birimi olarak daha çok arpa, buğday, un, baklagilleri ölçen ahşap veya metal kap olan Amasya müd'ü

²² Bahaddin Yediyıldız - Ünal Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları I. 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

²³ B. Yediyıldız - Ü. Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları...*, s. 3-5.

²⁴ Hasan Aksoy, "Fakih", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 10, Ankara 1994, s.7-8

²⁵ Ş. Tufan Buzpınar, "Nakibu'l Eşraf", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 32, Ankara 2006, s. 322-324

²⁶ B. Yediyıldız - Ü. Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları...*, s. 173.

kullanılmaktadır. Pazarların (özellikle yayla pazarları) vergilerinin gözle görünür olması ticaretin üretken olduğunu göstermektedir. Şehir merkezlerinde örgü iplerini boyamak için fabrika tarzı boyahanelerin olduğu ve vergisinin hacimli olması dokuma ve örgü sektörünün yaygınlığına işaret etmektedir. Güvenli yolculuk için yol ücreti, liman gelirleri, tuz (nemek) maden geliri, yayla hayvanlarının satılan derisinin (ruga) gelirlerinin kayıtlara yansması ahilerin faaliyet alanlarının; hizmet sektörü, tarım, hayvancılık, zanaatlar ve askeri alanlar başlıklarında toplanabileceğine işaret etmektedir.

Ahilikteki başlıca hizmet sektörleri şunlardır: Kürekçi (*subaşı çalışanı*), mukataa muhterife (*sanatkâr iş sahipleri*), ambardar, ahundat (*yer kazan, delik açan, lağımçı*), bostancı, emirahur (*seyis, hayvan bakıcısı*), surnasurniyan (*sur, düğün, ziyafet, şenlik organizasyonu yapan kişiler*), pirinçi, çeltikçi, girdekan (*ceviz, fındık*), asel (*bal*), keten,²⁷ işlerini yapan meslek erbebları. Ahilikte başlıca zanaat faaliyetleri ise şunlardır: Kuyumculuk (değerli maden dökümcü),²⁸ demirci²⁹ kovancı (*arı kovancı imal eden marangoz*),³⁰ haddad (demirci, çilingir), habbaz (*fırıncı*), kalpakçı (baş giysisi), hallaç, (yün işçisi), cüllâh (pamuklu dokuyan dokumacılar), hayyat, (*terzi*), küreci (*madenci*), saraç, bazergan (*pirinç, çeltik satan*), kazancı, terzi, koyuncu, neccar, boyacı, körükçü, değirmenci (*asiyah*), sayacı, lend.³¹

7. Askerî Alan Faaliyetleri

Askerî faaliyetler ile ilgili zanaatların ayrı bir konumu vardır vergilerini imal ettikleri ürünlerin öder, şehri korumak için ve orduyu savaş düzeninde hazır tutmakla görev-

²⁷ B. Yediyıldız - Ü. Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları...*, s. 1-188; Cengiz Kallek, “Müd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 31, İstanbul 2020, s. 455-457

²⁸ Nebi Bozkurt, “Kuyumcu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 26, Ankara 2002, s. 513, Kuyumcu; Türkçe kud-mak, kuymak (*maden*) dökme kökünden türeyen kuyumcu “dökümcü, dökmeçi” ve kuyumculuk “dökümcülük, dökmeçilik” anlamını taşımaktadır. Terim olarak yalnız kıymetli madenleri kapsamına alan kelime için bugün, “birtakım teknik bilgilerle el becerisi yanında zevkiselim ve yüksek bir estetik anlayışı gerektiren kıymetli maden ve taşlardan ziynet eşyası imal etme sanatı” tanımlaması yapılabilir.

²⁹ Dış hizmetlilerden olan bostancıların başlıca görevleri saraya ait bağ ve bahçelerle padişaha mahsus kayıklarda çalışmaktı; Bahaddin Yediyıldız - Ünal Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları I. 1455 Tarihli Tabir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 2; Abdulkadir Özcan, “Bostancı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 6, İstanbul 1992, s. 308.

³⁰ 1455 yılında Ordu ve çevresinde yapılmakta olan arıcılık ve bal üretimi, bölgede kovancılık mesleğinin de artmasına sebep olarak bölge ekonomisine yeni bir katkı sağlamıştır. 1455 yılı Canik-i Bayramlı tahririnde birçok vergi mükellefi mesleklerinden dolayı “kovancı” olarak kaydedilmiştir. Bucak’ın Demircülü karyesinde meskûn Yahya v. Eymir’in mesleği kovancılıktır. Yörede mesleki bir ad olarak kullanılan *kovancı* aynı zamanda köy ve mezra’a adı olarak da kullanılmıştır. Satılmış-ı Bayram yöresinde bir köy, Sevdeşlü (*Ulubeyli*) yöresinde bir köy ve Fermûde’nin Çakallı karyesinde bir mezra’a Kovancı adıyla kaydedilmiştir Bahaddin Yediyıldız, *Ordu Tarihinden İzler*, OBB Kültür Yayınları, Ordu, 2018, s. 105, 195, 283). Bu daha çok o mahalde yapılan mesleklerin yansması sonucuyla ortaya çıkmaktadır ki, Ordu yöresinde bu şekilde meslek adı olarak, demircülü, demürcüköy, kazancılar, kuyumculu gibi adlar da mevcuttur: B. Yediyıldız - Ü. Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları...*, s.141, 159, 202, 255, 358, 364.

³¹ B. Yediyıldız - Ü. Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları...*, s. 1-173

li kalebendlere teslim ederler. Kuşcu, bazdâr, kalkancı, yaycı, kemangeran, okçu, avcı kuşu (âşiyânbaz) Şahin, Sungur ve Çakır³² ile uğraşanlar.

Sonuç

İslam Peygamberinin peygamberlik öncesine dayanan ve adaletsizliğe karşı mücadeleyi önceleyen faziletliğin yemini (Hilful Fudul) daha sonra İslam halifesinin ve ona tabi devlet idarecilerinin öncülüğünde fütüvvet teşkilatına dönüşmüştür. Fütüvvet teşkilatı Türklerin İslam'a girişi ve savaşçı karakterinden dolayı başka bir forma bürünmüş ve ahilik teşkilatı ortaya çıkmıştır. Ahilik teşkilatı İslami esasları temel alan, cihat mefkuresini benimseyen, tasavvufi yapısı olan, ticaret ve zanaat ehli olup bu alanda yapılan köklü bir eğitim ve otokontrol sistemi olan bir teşkilat olduğu görülmektedir. Bu teşkilatın Ordu yöresinde Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde aktif olduğu eğitim sistemi ve teşkilat yapılanmasının olduğu, ekonomiyi derleyip toparlarken sosyal yönden toplumun belirleyici unsurlarından biri olduğu ve askerlik faaliyetinde de etkin roller üstlendiği görülmektedir. İlk Osmanlı dönemi Ordu yöresi tarihinde ahiliğin araştırılacak birçok yönünün olduğu bu alanın bakir bir alan olduğu ve bu alanda yapılacak çalışmalar ile günümüz ekonomisine ışık tutacağı ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- AKSOY, Hasan, “Dursun Fakih”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 10, Ankara 1994.
- ARIKAN, Şeyma, *3 Numaralı Sivas Şerhiye Sicilinin (H.1202-1203/M. 1787- 1788) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.
- ÂŞIKPAŞAZADE, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), Koç Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.
- BARKAN, Ömer Lütfi , “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İ. Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1942.
- BOZKURT, Nebi, “Kuyumcu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 26, Ankara 2002.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “Nakibüleşraf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 32, Ankara, 2006.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Ahîlik Nedir?*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- ÇELİK Şenol, “Orducı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 33, İstanbul, 2007.
- DEMİR, Necati, *Tacettinoğulları Beyliği*, Niksar Belediyesi Yayınları, Niksar, 2017.
- FATSA, Mehmet, “Niksar Bölgesindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesinin İskanı ve İslamlaşmasındaki Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 39, Ankara, 2013.

³² B. Yediyıldız - Ü. Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları...*, s. 1-206.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 11, Sayı: 1-4, İstanbul, 1950.

İbn Battûta Seyahatnamesi, Cilt: 1, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

KALLEK, Cengiz, “Müd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 31, İstanbul, 2020.

KAZICI, Ziya, “Ahilik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 1, İstanbul, 1990.

OLTAYLI, İlber, *Loncadan Oda’ya İstanbul Ticaret Odasının 125 Yılı Anısına*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2007.

ÖZCAN, Abdulkadir, “Bostancı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 6, İstanbul, 1992.

ÖZAYDIN, Abdulkerim, “Danışmend Gazi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 8, İstanbul, 1992.

PALA, Ayhan, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazî Fütüvvetnamesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 44, 2007.

ŞAHİN, İlhan, “Ahî Evran”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 1, İstanbul, 1988.

ŞEKER, Mehmet, *İbni Batuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

TEKKOYUN, Ali, “İbn Battuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahilik”, *Ahilik Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara, 2014.

ULUDAĞ, Süleyman, “Fütüvvet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt. 13, Ankara, 1996.

YEDİYILDIZ, Bahaddin - Ünal Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihinin Kaynakları I. 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

YEDİYILDIZ, Bahaddin, “Niksarlı Ahî Pehlevan’ın Darü’s Sülehası”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2–6 Temmuz, Tokat Valiliği Yayını, Ankara, 1986.